

Alberto Angela, *Päivä antiikin Roomassa* (alk. *Una giornata nell'antica Roma – vita quotidiana, segreti e curiosità*), suom. Terhi Havila, Art House: Helsinki 2011. 496 s.

Tutkimusretki Trajanuksen ajan Rooman takapihoille, toreille ja domuksiin

Italialaisen paleontologin, kirjailijan ja toimittajan Alberto Angelan teos *Päivä antiikin Roomassa* vie lukijansa kaikkia aisteja puhuttelevalle kierrokselle keisarikauden Roomaan, vuoteen 115 jKr, jolloin Roomaa hallitsi keisari Trajanus (hall. 98–117). Kierroksen reitti on määrätynyt vuorokaudenaikojen mukaan: tekijä haluaa esitellä antiikin Rooman arkielämän eri ulottuvuuksia sen mukaan, mitkä ovat kullekin vuorokaudenajalle tyypillisiä toimia. Kirjoittajan tausta tv-ohjelmien tekijänä näkyy kerronnan visuaalisuudessa – lukijalle saattaa tulla tunne, että hän katsoisi dramatisoitua dokumenttielokuvaa. Kirja muistuttaa kerronnassaan myös kaunokirjallisuutta, ja lukijan onkin syytä huomata, että mielikuvitus ja faktatieto sekoittuvat monin paikoin.

Angela käsittelee hyvin monipuolisesti antiikin Rooman arkipäivän ja yhteiskunnan ilmiöitä. Liikkeelle lähdetään aamuvarhaisesta eli hetkestä juuri ennen kuin suurkaupungin asukkaat heräävät. Ennen roomalaisten aamutoimien kuvailua tarkastellaan roomalaista *domusta* sisältä päin. Kierros *domuksessa* antaa mahdollisuuden kertoa roomalaisen talon sisustuksesta, ja aamutoimien yhteydessä tulevat tutuiksi roomalaisten pukeutuminen ja aamiaistavat. Ylhäisöperheen *domuksesta* lukija viedään ikään kuin turistikerrokselle Trajanuksen ajan Roomaan. Kierroksen aikana esitellään niin antiikin roomalaisten elämäntapaa kuin yleisemminkin kulttuuria ja yhteiskuntaa. Koska näkökulma on arjen ilmiöissä ja ruohonjuuritasossa, vain poliittinen ja hallinnollinen elämä jää vähemmälle huomiolle; Toisaalta on sanottava, että koska kirjassa liikutaan ennen kaikkea kaduilla ja toreilla ja muissa julkisissa paikoissa, lukija saattaa jäädä miettimään, mitä kotona oikeastaan tehtiin sillä aikaa, kun miehet liikkuvat kaupungilla. Tässä suhteessa Angelan näkökulma on jokseenkin miehinen.

Yläluokkaisen domuksen jälkeen lukija saa tutustua tavallisen kansan elämään kerrostaloissa eli *insuloissa*. Odysseia antiikin Rooman kaduilla vie aamupäivällä kauppoihin, toreille ja käsityöläisten pajoihin. Kulkeminen kaduilla

on välillä työlästä, sillä moni muukin on liikkeellä samaan aikaan. Matkan varrella nähdään myös temppeleitä, pappeja ja papittaria, jotka tarjoavat oppaalle mahdollisuuden kertoa roomalaisesta uskonnosta. Kaiken aikaa vastaan tulee erilaisia ihmisiä, eri ammattien ja yhteiskuntaryhmien edustajia – lapsiakin tavataan. Vastaantulijoiden kautta Angela tarkastelee erilaisia arkielämän ulottuvuuksia, vaikkapa pelejä ja leikkejä sekä latinan kieltä.

Koko päivän kestävän Rooman kierroksen aikana tutustutaan erilaisiin roomalaisiin koteihin, kauppoihin, työpajoihin, toreihin, julkisiin tiloihin, kylpylöihin sekä Colosseumin näytöksiin. Illalla pistäydytään vielä illalliskutsuilla sekä roomalaisten makuuhuoneissa.

Kirja on selvästi tarkoitettu helposti lähestyttäväksi suurelle yleisölle ja tässä tapauksessa nimenomaan italialaiselle yleisölle. Tietty kulttuurisidonnaisuus häiritsee paikoin. Suomalainen ei ihmettele sitä, että kengät otetaan pois jalasta sisälle tultaessa. Suomessa ei myöskään väitettäisi, että naiset saavuttivat keisarikauden Roomaa vastaavan vapauden vasta 1970-luvulla. Suomalaiselle sana basilika ei ensimmäisenä luultavasti tuo mieleen kirkkoa, vaan ehkä pikemminkin mausteyrtin. Latinan sanojen merkitysten tai ääntämisasun tarkastelu nykyitalian kautta ei avaudu suomalaiselle lukijalle ilman suomentajan selittäviä kommentteja. Kulttuurisidonnaisuuksien vuoksi suomentaja onkin joutunut useassa kohdin turvautumaan selittäviin kommentteihin. Joissakin kohdissa suomenkieliseen tekstiin on jäänyt italialaistettuja muotoja antiikin ajan nimistä, esimerkiksi Ercolano Herculaneumin sijaan.

Angelan mielestä antiikin Roomassa illastettiin aikaisin – pohjoiseurooppalainen saattaisi olla tästäkin toista mieltä. Vaikka Angela kirjassaan korostaakin eroja eri yhteiskuntaryhmien elämäntavan välillä, hän kuvaa vuolaasti ylellisiä pitoja, ei niinkään väestön enemmistön iltaruokailua. Näillä on luonnollisesti suurempi viihdearvo, ja Petroniuksen (27–66) *Trimalkion pidoista* on kuvaukseen lainattu laulurastailia täytetty emakko. Roomalaisesta ruokakulttuurista puhuessaan kirjoittaja on selkeästi italialaispatriotti – Italian keittiö on maailman paras, jopa ranskalaista parempi, ja sen juuret ovat antiikin Roomassa. Germaaniensa invaasio myöhäisantiikissa sitten tappoi antiikin ruokakulttuurinkin!

Angelan kirja on monipuolinen ja viihdyttävästi kirjoitettu, ja se sisältää paljon hyvää asiaa. Siinä on kuitenkin paljon epätarkkuuksia tai suoranaisia virheitä, vaikka tekijä on selvästi hyödyntänyt myös uudempaa tutkimusta ja viittaa moniin antiikin lähteisiin ja arkeologisiin löytöihin. Antiikin tekstien kohdalla historiantutkija toivoisi jonkinlaista lähdekritiikkiä: satiirikkorunoilijan kuvaus Roomasta ei ehkä ole tarkoitettukaan realistiseksi aikalaiskuvaukseksi, vaan siinä on moraalinen sanoma. Gladiaattorinäytäntöjä ja teatteriesityksiä kuvaavilla kristityillä auktureilla puolestaan on oma agendansa. Käsitteissä ja nimityksissä on useassa kohdassa toivomisen varaa. Esimerkiksi Julius Caesaria (102~100–44 e.a.a.) ei voi nimittää keisariksi, ja keisarin kunnianimenä Parthicus ei tarkoita 'kaikkien osapuolten voittajaa', vaan spesifisti parthialaisten voittajaa. Angelan näkökulmat ovat osin hyvinkin moderneja, ja toisaalta taas hän kuvaa rakennusten 'hohtavan valkoisia' pylväsrivistöjä parhaaseen valkoista antiikkia hehkuttavaan tyyliin.

Angelan käsitys naisen asemasta roomalaisessa perheessä ja yhteiskunnassa

ei täysin vastaa nykytutkimuksen näkemyksiä. Angelan mukaan roomalaisessa *domuksessa* olisi ollut erityinen naisten alue, naisten asuinitilat. Kuitenkin jo antiikin aikana korostettiin roomalaisen ja kreikkalaisen kulttuurin erona sitä, että roomalaisessa talossa naiset liikkuvat kaikkialla, eikä arkeologisissa tutkimuksissakaan ole pystytty osoittamaan sukupuoleen perustuvaa tilanjakoa. Angela myös väittää naisten tyystin puuttuvan Rooman liike-elämästä, vaikka naisten roolista Rooman liike-elämässä sekä toiminnasta erilaisissa ammateissa nimenomaan keisarikaudella on paljonkin lähteitä ja tutkimusta. Myös viittaukset perheiden suuriin lapsilaumoihin ovat epäuskottavia: korkea lapsikuolleisuus piti tietävästi huolen siitä, ettei perheissä useinkaan ollut paljon pieniä lapsia kerrallaan. On ehkä uskaliaasta väittää, että avioerot olivat antiikin Roomassa yhtä yleisiä kuin nykyään. Tiedämme, että avioerot olivat sallittuja ja niitä tapahtui, mutta tosiasiaa emme pysty sanomaan mitään niiden tilastollisesta yleisyydestä.

Kaksi länsimaista viihdeteollisuutta hallitsevaa teemaa, joiden aina uskotaan vetoavan suureen yleisöön, saavat tässäkin kirjassa huomattavan paljon tilaa; toisin sanoen seksi ja väkivalta. Colosseumilla viivytään pitkään, ja erilaisia taistelunäytöksiä ja teloitustapoja kuvataan yksityiskohtaisesti. Angela kumoo ansiokkaasti joitakin harhaluuloja. Esimerkiksi kristittyjä ei tietävästi Colosseumilla surmattu, eikä ainakaan Neron aikana, jolloin Colosseumia ei edes ollut vielä olemassa. Angela myös muistuttaa, ettei kaikkia gladiaattoritaisteluja käyty toisen taistelijan kuolemaan asti. Seksiä ja erotiikkaa hän tarkastelee sekä kylpylöiden, baarien että makuuhuoneiden yhteydessä. Bi- ja homoseksuaalisuuden käsittelyäkään ei kaihdeta. Angela antaa Trajanuksen ajan roomalaisten seksielämästä varsin liberaalin kuvan. Mielestäni hän kuitenkin yliarvioi naisten seksuaalista vapautta. On vaikea yhtyä hänen väitteeseensä, että tuon ajan roomalaisnaiset olisivat voineet vapaasti valita, mitä käyttäytymismalleja noudattavat. Naimisissa olevalle naiselle sallittiin kuitenkin vain yksi sänkypartneri, oma aviomies. Perheenpää sai käyttää orjiaan seksuaalisesti hyväkseen, mutta perheenäiti ei.

Angela pyrkii kirjassaan käsittelemään eri yhteiskuntaryhmiä, ei pelkästään eliittiä. Ylhäisen *domuksen* lisäksi kuvataan asuinoloja roomalaisessa kerrostalossa eli *insulassa*. Tuloerot ja elintasoterot tuodaan toistavasti esille, ja orjuutta ja orjien asemaa kuvataan laajasti. Angela pohdiskeleekin hyvin orjuutta ja yrittää tehdä orjuuteen perustuvan tuotantotavan ymmärrettäväksi nykylukijalle. Hän olisi voinut myös mainita, että kaikkea ruumiillista työtä eivät antiikissäkaan orjat tehneet, vaan kaikilla aloilla työskenteli rinnan orjia, vapautettuja ja vapaasyntyisiä työntekijöitä. Ja orjan elämä saattoi parhaimmillaan olla turvatumpaa kuin köyhän vapaan ihmisen elämä. Silti on perusteltua nostaa esiin orjien jatkuvan altistus väkivallalle ja seksuaaliselle hyväksikäytölle. Jossain määrin kirjoittaja näyttää kuitenkin eläytyvän ylempiluokkaisen roomalaisen asenteisiin, sillä vapautettuja orjia kuvataan roomalaisen yläluokan ennakkoluulojen sävyttämällä tavalla. Vapautetut ovat tyyliittömiä uusrikkaita, huonokäyttöisiä moukkia. Ja nimenomaan vapautetut kohtelevat orjiaan huonosti, eivät niinkään vapaasyntyiset orjanomistajat.

Kuvaus roomalaisesta uskonnosta on kliseinen ja epätarkka. Jälleen kerran toistetaan vanhaa kuvaa perinteisestä roomalaisesta uskonnosta, joka oli 'jäykkää ja tyhjää muotoa vailla sisältöä eikä vedonnut ihmisten syvimpiin tunteisiin'. Ja

tähän tyhjyyteen sitten toivat valoa mysteerikultit ja kristinusko. Ei ole aivan osuvaa nimittää Isiksen ja Sarapiksen kulttia valloitetulta alueelta maahantuoduksi. Roomalaiset valloittivat Egyptin, totta kyllä, mutta egyptiläisten jumalien palvonta levisi Italiaan jo paljon ennen Egyptin valloitusta ja epävirallisesti. Mithran kultin suosion huippu taas oli kirjassa kuvattuna ajanjaksona vasta edessä päin. On myös melkoinen yksinkertaistus väittää, että keisarille uhrattiin kuten jumalalle. Trajanuksen aikaan vain kuollut keisari voitiin julistaa jumalaksi. Kansalaisten velvollisuus oli kyllä rukoilla ja uhrata vallassa olevan keisarin terveyden ja hyvinvoinnin ja perheen puolesta, ja uhreja toimitettiin julkisesti keisarin kotijumalille sekä syntymähengelle eli *geniukselle*.

Johtuneeko italiankielisestä tekstistä vai käännöksestä, että temppeleitä kutsutaan kirkoiksi? Tämä ei mielestäni ole sopivaa, ellei oikeasti puhuta kristillisistä kirkoista, ja sellaisia ei Trajanuksen ajan Roomassa vielä ollut. Kotitemppelin sijaan olisi osuvampaa puhua kotialttareista. Samoin 'uskovaiset' ja 'kirkolliset toimitukset' ovat huonoja nimityksiä, kun puhutaan polyteistisen uskonnon harjoittajista. Hieman harhaanjohtavaa on myös selittää, että 'uskovaiset' eivät saaneet mennä temppeliin. Temppelin funktio vain oli erilainen perinteisessä roomalaisessa uskonnossa kuin vaikkapa kristinuskossa. Rituaalit toimitettiin ulkoilmassa temppelin edessä, jotta kaikki näkisivät ne.

Kirja vetoaa voimakkaasti aisteihin ja pyrkii tuomaan antiikin maailman ikään kuin iholle. Kerronta on kaiken kaikkiaan hyvin elävää. Kirjassa ollaan oikeastaan koko ajan liikkeessä, kävellään halki kaupungin. Näin syntyy hyvin dynaaminen kuva elämästä keisarikauden Roomassa. Angela kuvaakin hyvin sitä, miten kaupungissa keisarikaudella liikuttiin. Hän osoittaa myös konkreettisesti esille eroja nykymaailmaan nähden vaikkapa muistuttamalla ruoka-aineista, joita antiikin aikana ei vielä Euroopassa tunnettu – kahvi, kaakao, tomaatti ja peruna esimerkiksi eivät kuuluneet antiikin roomalaisten ruokavalioon.

Alberto Angelan Päivä antiikin Roomassa on niin viihdyttävästi ja eloisasti kirjoitettu, että voi hyvin uskoa sen Italiassa saamaan suosioon, josta suomennetun laitoksen takakannessa kerrotaan. Sen ansiona on myös monipuolisuus ja konkreettisuus. Kirjassa tuodaan hyvin esille keisarikauden Rooman valtavat sosiaaliset erot ja suurkaupungin ongelmat – tuon ajan elämää ei erityisesti kaunistella. Tekijä pyrkii ymmärtämään antiikin ajan ihmisiä, ei tuomitsemaan tai moralisoimaan. Kirja on hyvä johdatus keisarikauden Roomaan, ja se ruokkii mielikuvitusta, mutta luotettavaa ja ajantasaista tietoa kannattaa etsiä muualta, eikä kirjaa voi varauksetta suositella esimerkiksi opiskelijoille oheislukemistoksi.

Marja-Leena Hänninen, FT

Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Helsingin yliopisto

mlhannin[at]mappi.helsinki.fi